

Het getijderivierengebied in ons land

Paul DURINCK

Stafmedewerker

1. Ten geleide

Ons land is arm aan getijderivieren en het daaraan gebonden polder- en schorregebied. Het is dan ook niet verwonderlijk dat er weinig of geen aandacht werd aan besteed. In Nederland daarentegen werd een zeer belangrijk deel van het landschap gevormd door de rivieren die nu nog steeds dat landschap domineren, en heel wat studies werden eraan gewijd. Het spreekt vanzelf dat we in ons land niet even rijk zijn aan biotopen, planten en dieren die aan dit getijderivierengebied gebonden zijn. Nochtans bezit dit milieu ook bij ons heel wat ongekennde natuurwaarden, die echter ernstig bedreigd zijn. Op amper 40 jaar tijd verloren we ruim de helft van onze schorregebieden door inpoldering, opspuitingen en afkalving. Ook de rivieren zelf zijn er erg aan toe. Zeer zware waterverontreiniging maakt leven bijna onmogelijk en plannen om hele rivieren of stukken ervan af te dammen, liggen op tafel. De ernstigste bedreiging vormen momenteel wel de dijkverzwaringen in het kader van het Sigma-plan.

Een milieuvriendelijk beleid op dit vlak is dringend noodzakelijk, nu er nog kans bestaat om bepaalde negatieve ontwikkelingen te doen keren.

2. Ontstaansgeschiedenis

Het rivierenlandschap heeft een zeer lange ontstaansgeschiedenis achter de rug. Het is een geschiedenis van droogte afgewisseld met waterovervloed, want onze „rivieren” hebben niet steeds water bevat. Zo heersten onder andere tijdens het Atlanticum (ca. 5000 jaar geleden) zeer droge klimaatomstandigheden, zodat rivierduinen werden gevormd door grote zandopstuivingen.

Na de laatste ijstijd, zo'n 10000 jaar geleden, veranderden deze rivieren van woeste smeltwaterstromen tot kleine kronkelende stromen die nu en dan ver buiten hun oevers traden. Hierdoor werd zandig en kleiig materiaal afgezet al naar gelang de afstand tot de rivier: klei (fijnste deeltjes) het verst, zand het dichtst bij de rivier. Zo ontstond

een zeer wisselend landschap met hoger en lager gelegen gebieden en grote variaties in bodemsamenstelling.

Reeds vroeg was er op de hoogste delen bewoning aanwezig, voedsel was er immers in overvloed. De eerste sporen dateren van de Bronstijd (ca 1500 vóór Christus), maar omwille van de stijging van het zeepeil trokken deze vroege bewoners weg. Van dijken was trouwens geen sprake. Pas rond het begin van onze jaartelling vestigden zich weer mensen in het rivierenland. Het bleef nochtans een steeds herhaalde afwisseling van wegtrekken en terugkeren omdat heel wat overstromingen elkaar opvolgden, vaak reeds te wijten aan menselijke activiteiten.

De eerste dijken kwamen er pas in de 12de eeuw, toen de rivieren een getijdewerking kregen. Van dan af wordt meer en meer land gewonnen op de rivier. Dit had heel wat gevolgen. Door het wegnemen van het grote bergingsvermogen van de rivier kreeg men ook stroomopwaarts natte voeten, zodat het dijkenstelsel moest uitgebreid worden. Ook vestigde de mens zich meer en meer in de vallei-gebieden, met vaak catastrofale gevolgen wanneer hoge springvloeden voorkwamen; denken we bijvoorbeeld aan de overstromingen van 1953 en, meer recent, die van 1976! Mede oorzaak van de vele overstromingen de laatste eeuwen is het sterk stijgen van het waterpeil. In de 12de eeuw moet het zeeniveau 3 à 4 m lager geweest zijn.

3. Rijk aan natuur

Het getijderivierengebied is een gevarieerd landschap (het vertoont veel afwisseling in de ruimte); rivier, slik en zandplaat, schorre, dijk, polder zijn de verschillende delen ervan. Daarom alleen al heeft het een grote natuurwaarde. Nu zijn er in ons land ook andere landschapstypen die zoveel ruimtelijke variatie vertonen. Maar het speciale van de getijderivierengebieden zit hem in de variatie in de tijd of dynamiek: de dagelijkse afwisseling van eb en vloed, maar ook de cyclus van springtij en dood tij, de verschillen in stroomsnelheid, in zoutgehalte, in de hoeveelheid meegevoerd slib en andere stoffen en ten slotte de onregelmatig

optredende stormvloed, soms met overstroming als gevolg, maken het geheel tot een zeer dynamisch landschap. In dat opzicht is het uniek in het binnenland. Alleen aan zee komt een vergelijkbare dynamiek voor. Daarom, en ook omdat zeer grote delen ervan onbewoond bleven tot op de dag van vandaag, komen een aantal van de belangrijkste natuurgebieden van ons land er in voor.

grote rivierafvoer ligt ze meer stroomafwaarts.

Alhoewel de waterkwaliteit, vooral in de zijrivieren van de Schelde, bijzonder slecht is (meestal zelfs ongeschikt als drinkwater voor het vee), treffen we er heel wat vogels aan. Het zijn meestal doortrekkers die de rivierloop gebruiken als duidelijk zichtbare trekroute en die af en toe

Polderlandschap met wiel. Op de achtergrond Niel.

3.1. Getijderivieren

Vooreerst hebben we de rivieren zelf. In ons land resteert er ongeveer 180 km getijderivier: 103 km Schelde, 12 km Rupel, 10 km Zenne, 7 km Dijle, 15 km Nete, 7 km Grote Nete, 10 km Kleine Nete en 16 km Durme. Van noord naar zuid is er een geleidelijke overgang van brak naar zoet water. De grens tussen zoet en brak is arbitrair vastgelegd op een bepaalde zoutconcentratie. Ze ligt gemiddeld ongeveer tussen Hoboken en Rupelmonde. De juiste plaats van die grens hangt af van de sterkte van de afvoer: bij

op de rivier komen rusten of foerageren. Ganzen, Aalscholvers en verschillende soorten eenden (Bergeend) en steltlopers (Grutto, Oeverloper) kunnen we vaak waarnemen. Meermaals zijn er ook zeldzame gasten die de loop van de rivier volgen. Ik denk bijvoorbeeld aan waarnemingen van Kwak, Roerdomp, Purperreiger, soms zelfs IJseend, Grote Jager en Parelduiker.

Van de eens zo geprezen visrijkdom is jammer genoeg bitter weinig overgebleven. De bijrivieren zijn zo goed als visloos en de Schelde heeft ook veel aan belang ingeboet.

3.2. Slikken en schorren

Rechtstreeks afhankelijk van de getijdewerking is de natuurrijkdom van de slikke- en schorregebieden langs de rivieren. Bij laag water valt een groot deel van de rivierbedding droog zodat soms honderden hectare slikken en zandbanken vrijkomen, waar vele watervogels voedsel en rust vinden. De grootste getijdenzone treffen we aan in het Groot Buitenschoor, waar tijdens het winterhalfjaar vele honderden en soms zelfs een paar duizend eenden, ganzen en steltlopers pleisteren.

Een paartje Smienten.

De schorregebieden variëren van vegetatie en waarde al naar gelang hun ligging, zoutgehalte, hoogte, gebruik... Alle zijn ze echter hoognodig te behouden. Tot de brakwaterschorren kunnen we deze rekenen vanaf Zandvliet, stroomopwaarts ongeveer tot de Rupelmonding, in totaal ongeveer 25 ha. De belangrijkste gebieden in deze categorie zijn het Groot Buitenschoor te Zandvliet, het Galgenschoor te Lillo, Het schor van Oude Doel en de schorren bij Kruikeke-Bazel, deze laatste vormen een overgang tussen brak en zoet water. Respectievelijk hebben deze gebieden een oppervlakte van ca. 12, 60, 35 en 30 ha. De uitgesproken brakwaterschorren zijn de drie eerstgenoemde. Ze sluiten aan bij het Verdrongen Land van Saafdinge en zijn grotendeels begroeid met Zeebies of Heen, Kweldergras, Zeeaster of Zulte, Strandwee en Riet; verder Echt lepelblad, Engels slijkgras, Spiesbladmelde, Zee-weegbree, Schorrezoutgras, Zilte en Gerande schijnspurrie, Dillekruid... Behalve Riet en Dillekruid zijn dat allemaal typische zoutplanten of halofieten, die in ons land zeer zeldzaam zijn. Ook voor broedvogels zijn deze

schorren belangrijk: Tureluur, Scholekster, Kluut, Berg-eend, Wintertaling, Slobeend, Kleine Karekiet, Rietzanger en Blauwborst broeden er in wisselende aantallen.

Vanaf de Rupelmonding is de zilte invloed zeer gering. De vegetatie van de schorren is hier dan ook anders dan in de voorgaande typen. Hier zijn tevens de schorren vaak toegroeid of beplant met wilgen. Deze wilgengrienden werden om de 5 jaar gekapt voor het schaarhout dat dienstig was voor dijkversterkingswerken (vlechtwerk). Sommige van deze gronden zijn nog steeds in gebruik nabij Moerzeke-Kastel (ca. 5 ha). De overige zijn geëvolueerd tot echte vloedbossen met omgevallen bomen en struiken en met meestal een kleurrijke voorjaarsbegroeiing van Dotterbloem, Speenkruid en Fluitekruid.

Vanaf de Rupelmonding vinden we in deze schorren een variëteit van onze gewone Dotterbloem (var. *araneosa*), die aan getijdewerking gebonden is. Pas in 1979 werd deze soort „geregistreerd” in ons land. Het best ontwikkeld komt deze Dotterbloem voor in de Rietsnijderij langs de Durme, waar ze hele oppervlakten bedekt.

Daar waar de wilgenopslag nog niet de overhand gehaald heeft, zijn de schorren begroeid met een mozaiek van vooral ruigteplanten: Riet, Grote brandnetel, Groot hoefblad, Bitterzoet, Haagwinde, Harig wilgeroosje, Bereklauw, Liesgras, Knopige duizendknoop. Grote Iisdodde... Dit is waarschijnlijk vooral toe te schrijven aan de enorme waterverontreiniging en het uitblijven van beheer.

Deze gebieden zijn echter wel bijzonder rijk aan broedvogels, vooral zangvogels: Rietzanger, Bosrietzanger, Kleine karekiet, Fitis, Spotvogel, Tjiftjaf, Blauwborst, Rietgors, Waterral, Waterhoen, Tuinfluiter, Grasmus zijn zeer algemeen. In sommige gebieden vinden we ook de Klapster, Wintertaling, Cetti's zanger, Torenavalk, Ransuil en Sprinkhaanrietzanger.

In zomer, nazomer en winter worden de rietvelden zeer veel als slaapplek gebruikt. Honderden Spreeuwen, Boerenzwaluwen, Witte en Gele kwikstaarten, Rietgorzen, Grauwe gorzen,... strijken er dan neer. De wilgenbossen zijn ideaal als rustgebied voor Ransuilen in de wintermaanden. Ook wat betreft bodemfauna zijn deze schorren het bekijken waard. Sommige soorten pissebedden, spinnen, slakken en kevers zijn uitsluitend hier te vinden.

Dat het getijderivierengebied landschappelijke kwaliteiten bezit, hoeft zeker niet gezegd. Talrijke schilders en dichters, onder andere Filip de Pillecijn en Anton Van Wilderode vonden hun inspiratie in het rivierengebied. Vooral de Durme, de Rupelmonding en de Schelde tussen Weert en Grembergen en tussen Steendorp en Bazel zijn bijzonder schilderachtig. Op sommige plaatsen kronkelt de rivier tussen de schorren, dijken en polders.

De totale oppervlakte zoetwaterschor is beperkt tot ongeveer 385 ha. Het overgrote deel hiervan is gelegen langs de Schelde tussen Grembergen en Weert-Bornem. De

oppervlakteverdeling per rivier ziet er als volgt uit: Schelde 280 ha, Durme 48 ha, Rupel 46 ha, Nete 8,5 ha en Dijle 2 ha.

3.3. Dijken

Door de jaren heen werd in het rivierengebied een zeer ingewikkeld net van dijken aangelegd, veelal met verschillende functies. Over het algemeen kunnen we wel stellen dat de hoofdfunctie het tegengaan van overstromingen is. Nochtans vinden we in oude rivierpolders hele slierten lagere dijken die vooral bedoeld waren om een soort bevoeiingssysteem van de hooilanden mogelijk te maken, vooral in de zomer- of wintermaanden.

hebben meestal een zeer ruige begroeiing: klis, Kleefkruid, Bereklauw, Grote brandnetel, Overblijvend bingelkruid, Harig wilgeroosje. Vroeger werden deze dijken met twee rijen notelaars beplant. De notenoogst werd jaarlijks verkocht en diende voor het bereiden van mosterd. Later werden deze notelaars vervangen door populier.

De bloemrijke dijklichamen, vooral als ze zuidwaarts gericht zijn, bieden heel wat kansen voor allerlei insecten. Het zijn trouwens bijna de enige permanent droge gebieden in het rivierengebied. Verschillende soorten vlinders (onder andere Oranjetip), zweefvliegen en kevers hebben hier hun verblijfplaats. Ook Graspieper en Veldleeuwrik vinden hier hun nestplaats.

Bemesting door (gecontroleerde) overstroming. Groot Broek te Elversele.

In tegenstelling tot de overwegend natte situaties zoals hiervoor beschreven, treffen we op de dijken droge situaties aan die leiden tot een geheel andere natuurrijkdom. Beheersmethoden zoals hooien of weiden met schapen of koeien brachten hierin nog een grotere diversiteit. Heel wat dijken zijn begroeid met bloemrijke vegetaties met ondermeer Reukgras, Veldbies, Kraailook, Grote bevernel, Braam, Agrimonie, Eenstijlige meidoorn, IJzerhard, Duizendblad, Knoopkruid, Vogel- en Heggewikke, Veldlathyrus, Penningkruid, Glad walstro, Madeliefje, Fluitekruid, Kruipe en Scherpe boterbloem en Zilverschoon, afhankelijk van de grondsoort waaruit de dijk is opgebouwd en het gevoerde beheer. Ring- en bandijken langs de rivier

3.4. Rivierpolders

Evenals de schorren en dijken is het polderland een onafscheidbaar onderdeel van het rivierenlandschap. De grootste oppervlakte hiervan ligt in grasland, gebruikt als hooiland, hooiweide of weiland. Volgens inventarisaties verricht in Nederland, zouden zowat 250 soorten hogere planten in deze gebieden voorkomen, waarvan er zelfs een 100-tal enkel hier kunnen groeien!

De laatste jaren gebeurt er een belangrijke functieverandering. Grote delen hooiland blijven liggen, verruigen en worden beplant met populier. Hierdoor hebben hele gebieden reeds een sterk gesloten karakter gekregen.

In een enkel geval, namelijk in de meersen van Waasmunster-Sombeke, wordt nog een bevoeiingssysteem toegepast. In de wintermaanden staan de sluizen open en kunnen de meersen tweemaal daags overstromen. Hierdoor wordt voedselrijk slib afgezet, zodat we hier van natuurlijke bemesting kunnen spreken. Sommige hooilanden hebben nog het bloemrijke karakter van weleer. Dotterbloem, Pinksterbloem en Koekoeksbloem bloeien er dan zo weelderig dat het een lust voor het oog is. Zodra deze graslanden niet meer beheerd worden, veruigen ze zeer snel en maken de fijnere planten plaats voor Grote brandnetel, Liesgras, Kattestaart en Kleefkruid.

nestgelegenheid voor Wielewaal, Nachtegaal en tal van kleine zangertjes.

Aan de voet van heel wat dijken treffen we spoelgaten aan, ontstaan door vroegere dijkbreuken. Deze „wielen”, waarvan er zeer veel voorkomen langs de Schelde bij het Schauselbroek (Temse), zijn bijna alle als visvijver in gebruik.

3.5. Oude rivierarmen

Bijne overal langs de rivieren vinden we afgesneden armen of restanten daarvan, vaak geheel of gedeeltelijk verveend, zoals te Overmere-Donk. Ze zijn ontstaan door

In moerasbos van de verlande Schelde-arm te Overmere-Donk broeden Blauwe reigers.

Een tien à twintig jaar geleden broedden in deze graslanden nog Kwartelkoning, Zomertaling... Nu vinden we er nog Grauwe gors, Wilde eend, Veldleeuwerik, Roodborsttapuit, Paapje (sterk in achteruitgang) en in enkele gevallen Grutto. De populierenaanplantingen en bosjes bieden

natuurlijke afsnijding van meanders, zoals de Oude Schelde te Bornem/Weert en te Overmere, ofwel door omlegging van de rivier door de mens, zoals de Oude Durme te Hamme/Waasmunster. In de zomer leggen hengelen, zwemmen en bootje varen meestal een zware

recreatiedruk op de oude armen, maar in de winter kunnen zich grote concentraties watervogels vormen, zoals in de Eendenkooi te Weert. Op de verveende stukken komen vaak soortenrijke hooilanden en moerasbossen voor.

4. Verloren of bedreigd!

Zoals de meeste van onze waardevolle natuurgebieden rusten ook op het getijdenrivierengebied een hele reeks ernstige bedreigingen. In vele gevallen is de situatie verloren of zijn de plannen in een danig gevorderd stadium dat ingrijpen onmogelijk wordt. Op een rijtje krijgen we de volgende lijst van bedreigingen: waterverontreiniging, dijkverzwaringen, kunstmatige of natuurlijke ophoging van schorregebieden, inpoldering, afslag, verlies van economische waarden en recreatieve ontwikkelingen. Over deze punten verder enige uitleg.

4.1. Waterverontreiniging

Dit is een zeer complex en internationaal probleem. Vast staat dat de vervuiling van de Schelde, door zware metalen, bestrijdingsmiddelen, meststoffen,... steeds verder doordringt vanaf het binnenland naar de zee toe. Hierdoor komen belangrijke schorregebieden als Zandvliet, Lillo en Doel (in België) en Saaftinge (in Nederland) in het gedrang. Een belangrijke stap om hierin een kentering te brengen is de oprichting van waterzuiveringsstations zowel voor industrieel als huishoudelijk afval en een degelijke internationale samenwerking.

4.2. Dijkverzwaring

Zoals reeds eerder aangehaald dateren de eerste „dijken” uit de 12de eeuw. Deze werden opgeworpen omdat er toen een aanzienlijke stijging van de zee begon op te treden. Het waren gewoon aarden wallen van ongeveer 1 m hoog.

Door de blijvende stijging van het water waren deze wallen vlug onvoldoende. In de 15de-16de eeuw moeten ze reeds 2 à 3 m hoog opgeworpen worden. Vanaf de 19de eeuw is de zeespiegel opnieuw sterk beginnen stijgen en deze evolutie zet zich nog steeds voort. De hoogwaterstandsverhoging is voor de laatste honderd jaar ca. 6 cm te Antwerpen, ca. 10 cm aan de Rupelmonding en ca. 14 cm te Gent. De huidige dijken met een kruinhoogte van 7 m volstaan niet meer om hoge springvloed op te vangen zodat men thans de dijken ophoogt tot 8 à 8,5 m. De noodzaak van deze werken wordt besproken en de realisatie ervan uitgewerkt in het zogenaamde „Sigma-plan”.

Deze verhogingswerken houden echter heel wat gevaren in. Zo volstaat het niet dat 1 m grond op de bestaande dijk wordt geworpen. De oude dijken dienen aangepast te worden. Dit komt er op neer dat de voet van de dijk breder moet, de helling minder steil wordt en dat hinderlijke bochten, bomen, wielen... moeten verdwijnen. Door het verbreden van de dijkvoet van ca. 25 m tot ca. 50 m en het aanleggen van parallelgrachten, wordt een bijzonder

grote extra oppervlakte ingepalmd. Ofschoon wordt aanbevolen de verbreding landinwaarts uit te voeren, gebeurt dit veelal langs de rivierzijde, zodat grote delen schor verloren gaan. In sommige gevallen hebben de werken zelf een zeer nadelige invloed. Gedeelten van schorren worden opgehoogd als werf, of baggerspecie om de dijken te verhogen vloeit in het schor, zodat verhoging optreedt.

Tevens gaan bij deze dijkverzwaringen heel wat cultuurhistorische en landschappelijke waarden verloren. De Schelde- en Durmedijken werden in sommige gebieden vroeger beplant met 2, 3 of 4 rijen notelaars. Het voortbestaan van de laatste restanten hiervan staat nu volledig op de helling. Evenzo is het gesteld met langs de rivier gelegen kasteelparken, doorbraakwielen en oude visserswoningen. Niet alleen de grondinname heeft nadelige effecten, ook het verleggen of rechtekken van oude dijken heeft nefaste gevolgen. Zoals de verbreding van de dijk in de meeste gevallen gebeurt langs de rivierzijde, zo worden de rechtekkingen ook meestal ten koste van de buitendijkse gebieden uitgevoerd. Een bijkomend verschijnsel is het verharderen van de oevers, waardoor plantengroei zo goed als uitgesloten wordt.

Een herziening van nog uit te voeren plannen dringt zich dus sterk op. Hierbij moet de vraag gesteld worden of niet meer gebruik kan gemaakt worden van damplanken, zodat de verbreding kan beperkt worden, en of het wel allemaal zo rechtlijnig moet.

Met deze beveiligingswerken gaan plannen gepaard om dammen of stormvloedkeringen op te richten. Er is sprake van een vloedkering op de Schelde te Oosterweel en twee kleinere respectievelijk op de Rupel en de Durme. Deze gigantische werken hebben reeds heel wat vragen oproepen in verband met de te verwachten gevolgen voor natuur en milieu. Eén van deze vragen is welke invloed dergelijke constructies op de getijdewerking zullen hebben. Waarschijnlijk treedt er een belangrijke afvlakking van de getijdeschommelingen op, met de kans op sterke verruiging van de reeds hoog gelegen schorren.

Voor de Durme heeft men voorlopig deze plannen verlaten omdat er teveel vragen rezen. De stormvloedkering te Oosterweel is reeds in zijn ontwerpfase, maar de economische recessie weegt zwaar, zodat ook hier aan een uitstel van uitvoering wordt gedacht, vanuit financieel oogpunt dan.

4.3. Ophoging van schorren en slikken

We onderscheiden hier twee soorten ophogingen: natuurlijke en kunstmatige. Met de eerste bedoelen we dat door de jaren heen een al dan niet sterke opslibbing optreedt. Deze aanslibbing gebeurt zowel in de rivier als op het schor zodat heel wat schorren soms tot 1 à 1,5 m hoger liggen dan de polder achter de dijk. Vaak gaat deze ophoging zover dat het schor zichzelf bijna drooglegt. Dan treedt sterke verruiging van het gebied op.

De vraag kan gesteld worden of het vanuit natuurbeheers-oogpunt niet zinvol is de schorren af te schrapen, om zo opnieuw een interessantere vegetatie te bekomen. Vooral langs de Durme is er een sterke opslibbing, in die mate zelfs dat op amper 20 jaar tijd de scheepvaart volledig uit deze rivier verdwenen is.

Kunstmatige ophoging door de mens heeft direct onherroepelijk verlies tot gevolg. Vooral het vroeger zeer uitge-

bouwgrond. Dit gebeurt dan met zodanig grote middelen (bulldozers, kranen) dat niets van het oorspronkelijke landschap overblijft. Tot voor kort keurde de Dienst der Zeeschelde deze werken goed. De „boer” mocht op eigen risico inpolderen en bracht dan op eigen kosten een ringdijk aan die in de meeste gevallen slechts enige tijd stand hield. Het mes sneed hier aan beide kanten: de Schelde verloor bij elke inpoldering weer een deel van haar bergingscapaciteit, en de boer eiste na enkele jaren schade-

Polderlandschap te Bazel.

streckte schorren- en slikkengebied van Zandvliet is door de industriële en havenexpansie bijzonder erg getroffen. Op 40 jaar tijd verdwenen hier zowat 800 ha schor en slik onder de baggerspecie. Nu resten er ons nog zeer kleine relictten zoals het Groot Buitenschoor, het Galgenschoor en de schorre van Oude Doel. Ook weer benedenstrooms zijn heel wat schorren opgehoogd, meestal met baggerspecie, afbraakmateriaal en huisvuil. Dit proces zet zich nog steeds door, onder andere in Baasrode, Vlassenbroek en Dendermonde. Naar verluidt zouden nog heel wat aannemers een oogje op deze schorren hebben om op een „efficiënte” manier hun containerafvalproblemen op te lossen.

4.4. Inpoldering

Alhoewel de grootste inpolderperiode al wel een tijdje achter de rug is, hebben we toch nog heel wat met deze manier van landwinning af te rekenen. Hier en daar, zoals te Moerzeke (20 ha) en Waasmunster (15 ha) worden, wet- tig of niet, schorren ingepolderd en omgezet tot land-

vergoeding omdat zijn ingepolderd land onder water liep: de wereld op zijn kop!

Nog steeds zijn er aanvragen voor inpoldering, maar de Dienst der Zeeschelde geeft nu geen vergunningen meer.

4.5. Afslag

Een vijfde belangrijke bedreiging voor het nog resterende schorregebied in ons land is de toenemende afkalving van de oevers. Hiervoor zijn verschillende oorzaken aan te wijzen. Vooreerst zijn er de stroomveranderingen in de rivier zelf. Deze ontstaan ofwel spontaan, ofwel door technische werken in de rivier, zoals dijkverzwaringen en baggerwerken. De grootste oorzaak van het afkalven is wel de golfslag van voorbijvarende schepen. Deze golfslag heeft de tendens te vergroten door de toenemende tonnemaat en het verhogen van de vaarsnelheid, vaak boven de toegelaten normen. Vooral bij Dendermonde-Wetteren hebben de schorren hieronder veel te lijden. Verschillende

hectaren schor zijn reeds op deze manier in de Schelde verdwenen.

4.6. Verlies economische waarden

Uit de schorregebieden werden vroeger heel wat natuurlijke produkten gewonnen, maar door de stijgende loonkosten en de opkomst van andere materialen ging deze winning sterk achteruit.

Grote partijen riet werden jaarlijks in de wintermaanden gesneden. Dit riet, dat een uitzonderlijke groei kende (tot 4 m hoog) werd gebruikt als dakbedekking of voor het vervaardigen van rietmatten (voor afscherming in bloemisterijen of als sierafsluiting). Sommige partijen sneed men in het vroegere najaar, als het blad nog aan de stengel staat. Dit bladriet werd dan vooral in bloemisterijen gebruikt als grondafdekking.

Evenzo is het gesteld met de wilgensnijderijen. Een 20-tal jaar geleden werden verschillende tientallen hectaren griend geëxploiteerd. Nu resteert er nog een 5-tal ha te Moerzeke-Kastel en 0,5 ha langs de Durme te Waasmunster. Zowel binnen- als buitendijks treffen we tientallen ha wilgenbos aan; vooral langs de Schelde te Bornem, Mariekerke en Moerzeke. De binnendijkse wilgenbosjes (wijmenvelden) werden om de 3 à 4 jaar gekapt voor de wijmen. Deze worden gebruikt voor het vervaardigen van manden en korven. De buitendijkse grienden werden om de 5 à 6 jaar gekapt. Het hout doet dienst voor dijkversterkingswerken (vlechtwerk).

Samen met de teloorgang van deze menselijke activiteiten, verdwenen ook heel wat natuurlijke waarden. De rietsnijderijen stonden in de lente meestal geel van de Dotterbloemen en in de grienden kwamen vaak fijne schakeringen van

De Schelde bij Bazel, op de grens van brak en zoet. Zeebies (midden) kan het hier nog juist uithouden.

De economische waarde van riet is zeer sterk achteruitgelopen zodat praktisch alle rietsnijderijen ermee stopten. Langs de Durme sloot de laatste rietsnijderij te Waasmunster zijn deuren in 1978. Langs de Schelde te Berlare komen nog twee kleine rietsnijderijen voor (samen ± 1 ha) maar deze zullen binnen afzienbare tijd verdwijnen door de dijkverzwaringen. Momenteel wordt alle riet ingevoerd, meestal vanuit Roemenië.

Fluitekruid, Speenkruid en Bittere veldkers voor. Nu liggen ze er verlaten en verruigd bij. De interessante plantengemeenschappen zijn verdrongen door Grote brandnetel en Liesgras. De laatste jaren is de vraag naar griendhout gestegen zodat men terug nieuwe instek en omzetting van verlaten grienden begonnen is. Het tekort van griendhout wordt grotendeels aangevuld met knotwilgenhout.

5. Is er nog hoop?

Op deze vraag kunnen we gelukkig positief antwoorden, maar wel met de waarschuwing erbij dat hiervoor dringend een aantal handelingen en gesprekken moet op gang komen.

5.1. Behoud van de huidige gebieden

Een eerste vereiste is wel dat geen enkele ha schorregebied nog wordt opgeofferd aan om het even welk doel. De nog geen 600 ha schorren die we nog rijk zijn, zijn helaas de laatste restanten van veel meer en ook veel grotere gebieden. Het overgrote deel van deze gebieden staat op de respectieve gewestplannen gelukkig aangeduid als natuur- of reservaatgebied. Maar een strikte toepassing van deze gewestplanbepalingen is zeker een vereiste. Nog al te vaak worden ophogingen en dergelijke oogluikend toegestaan. Vooral de plaatselijke overheid heeft hier een belangrijke rol te vervullen.

5.2. Rangschikking als landschap

Alhoewel de klassering van gebieden niet de ideale oplossing is om deze te behouden, moet er toch sterk aan gedacht worden vrijwel alle schorren en interessante poldergebieden op deze manier een efficiënte bescherming te geven. Het opleggen van een hele reeks verbodsmaatregelen blijkt helaas in vele gevallen de enige methode om aantastingen te voorkomen. Maar ook hier moet een strenge controle bestaan en moeten een aantal „afschrikende” strafbepalingen ingevoerd worden.

5.3. Oprichten van reservaten

De meest efficiënte manier om waardevolle rivierlandschappen te behouden is ze in te richten als natuur-

reservaat. Dit kan zowel door de overheid als door particuliere natuurbehoudsverenigingen gebeuren. De overheid heeft het voordeel dat ze door haar grotere financiële armslag makkelijker gebieden kan aankopen, of ze desnoods onteigenen. Particuliere organisaties moeten het meestal stellen met het afsluiten van huur- of beheersovereenkomsten met eigenaars. De grote moeilijkheid hierbij is dat de meeste gebieden een zeer sterk versnipperde eigendomsstructuur hebben.

Momenteel zijn ca. 314 ha rivierschorren en -slikken (21,6% van het totaal) in beheer bij natuurbehoudsinstanties: het Groot Buitenschoor te Zandvliet (216 ha), het Galgenschoor te Lillo (45 ha), het Groot Schoor te Grembergen (9,5 ha) en de Rietsnijderij te Waasmunster (1,5 ha), alle bij B.N.V.R.; de Schorren van de Durme te Hamme (24 ha) en Het Stort te Weert (17 ha) bij het Bestuur van Waters & Bossen; en ten slotte Vlassenbroek (1 ha) bij De Wielewaal.

5.4. Natuurbouw

Bij het uitvoeren van de huidige dijkverzwaringen hebben we nog een zeer belangrijk werkinstrument in handen om terug een aantal schorregebieden bij te winnen, namelijk door natuurbouw. In plaats van steeds buitendijks te werken kan men overwegen dijken meer landinwaarts aan te leggen. Dit biedt het voordeel dat nieuwe schorren kunnen gecreëerd worden en dat de bergingscapaciteit van de rivier vergroot.

Een herziening van een groot aantal nog uit te voeren (dijkverzwaringen)plannen, gebaseerd op dialoog en evenwichtige belangenafweging moet zeker op gang gebracht worden.

6. Literatuur

ANONIEM, 1977. Sigma-plan voor de beveiliging van het Zeescheldebekken tegen stormvloed op de Noordzee. Brussel, Ministerie van Openbare Werken, Bestuur der Waterwegen.

DURINCK, P., 1978. Afsluiting van de Durme, winst of verlies? Melle, eindwerk voor Landschaps- en tuinarchitectuur. 24 pp. + 12 krtn.

DURINCK, P., 1979. Een nieuw reservaat langs de Durme. Natuurreservaten '79/4: 13-14.

GRYSEELS, M. & P. DURINCK, 1980. *Caltha palustris* L. var. *araneosa* van Steenis ook in de Belgische zoetwatergetijdengebieden. Dumortiera 16: 15-16.

NIENHUIS, P.H., Schorren en slikken, hun belang als natuurgebied.

SAEIJIS, H.L.F., 1977. De Westerschelde, een milieu in beweging. De natuurwetenschappelijke waarde van de Westerschelde en de bedreigingen daarvan. Stichting Zeeuws Coördinatieorgaan voor Natuur-, Landschaps- en Milieubescherming. Tekst van lezing op 11.11.76.

SWART, J., 1980. Het land van komgronden, dijken, griend en grind. Natuurbehoud 11,4: 106-108.

VAN IMPE, J., 1979. De schorren en slikken van Zandvliet en Lillo. Natuurreservaten '79/2: 4-7.

WERKGROEP OUDE MAAS. De Oude Maas als groene rivier. Rapport van de Werkgroep „Oude Maas” (1975-1977). Rotterdam, Openbaar Lichaam Rijnmond (met krtn.).

WUYTACK, M.J., 1977. Landschapsgenese van de Scheldevlakte te Bornem. Proefschrift K.U.L.